

погром. Під час цих трагічних подій загинуло 390 чоловіків, 309 жінок, 76 дітей, було поранено близько 500 осіб єврейської національності [8].

За іншими даними, загинуло близько тисячі мирних жителів Проскурова. Всі свої сили, вплив, авторитет використовував міський голова, щоб припинити погром. З його ініціативи було скликано екстрене засідання думи. Сікора особисто телеграфував декілька разів уряду, Директорії. Закликав вжити заходів щодо припинення терору. Також міський голова, ризикуючи власним життям, особисто допомагав євреям переховуватись від гайдамаків [8]. Також Сікора ризикнув піти на крайній крок і особисто відвідати отамана Семесенка з проханням «...милості до євреїв» [12, 19]. Жорстокі події лютого 1919 року підірвали здоров'я міського голови. Загострилася давня хвороба кишечника, швидко розвивалася пухлина. Але, незважаючи на смертельну хворобу, Микола Вікентійович фактично до останніх своїх днів продовжував працювати, приймав вдома відвідувачів, допомагав, чим міг [5].

У листопаді – грудні 1920 року в місті Проскурові встановлюється радянська влада.

Микола Вікентійович Сікора помер в березні 1921 року і був похований на міському кладовищі. У наш час в Хмельницькому проживають родичі Сікори, зокрема його внук Волосов Григорій Миколайович, правнучки Наталя та Олександра Волосови, правнуки Петро, Сергій, Микола Орджаніоні, правнучка Неоніла Орджаніоні (Ішук), яким приношу щире подяку за надану інформацію. Проживають нащадки Сікори і в Польщі. Після смерті Сікори його друга дружина Ірена, полька за національністю, виїхала до себе на батьківщину. Внуки Ірени Сікорської Марек і Янек Шумовські відвідали Україну й відновили родинні зв'язки близько п'яти років тому [5]. Три роки тому, з ініціативи представників і української, і польської родини на старому міському кладовищі було встановлено новий пам'ятний знак на могилі славного предка. На пам'ятнику – надписи «Микола Вікентійович Сікора – останній міський голова Проскурова», «Від внуків Шумовських, Волосових, Орджаніоні».

М.В. Сікора, міський голова Проскурова в 1917 – 1920 роках, більшу частину свого життя присвятив рідному місту. Поляк за національністю, душею українець, він любив Проскурів та його мешканців. Невтомна й багаторічна праця Миколи Вікентійовича внесла свій вклад в позитивні зміни й подальший розвиток Проскурова на початку минулого століття. У будь-який період часу є люди – справжні патріоти свого міста, які готові віддати життя на його благо. Одним із таких патріотів Проскурова, справжнім прикладом для всіх був і залишається Микола Вікентійович Сікора. Обов'язок вдячності вимагає від нас, хмельниччан, поставити цю яскраву особистість в почесний ряд людей, які своєю невтомною працею звеличували наш край.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі – ЦДА). - Ф. 442. - Оп.548. - Спр.21. Справа про введення міського положення 1870 в мм. Вінниці, Проскурові і Могильові Подільської губернії; 2. Полное собрание Законов Российской империи. - Т. 14. - № 48498; 3. ЦДА. - Ф. 442. - Оп.548. - Спр.21. Справа про введення міського положення 1870 в мм. Вінниці, Проскурові і Могильові Подільської губернії; 4. Стрельбіцька Н.І. Історичні аспекти зародження, розвитку і діяльності міського самоврядування міста Проскурова (70-ті р. XIX – 20-ті р. XX ст.) // Місто Хмельницький в контексті історії України. – Хмельницький, Кам'янець – Подільський: Оіюм, 2006.– Т.2; 5. Спогади про М.В.Сікору Неоніли Олексіївни Орджаніоні (Ішук), правнучки / Записала Н.І.Стрельбіцька 12.08.2007; 6. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). - Ф. 117. - Подільське Губернське по міським справам Присутствие. - Оп.1. – Спр.30; 7. Спогади про М.В.Сікору Миколи Олексійовича Орджаніоні, правнука./ Записала Н.І.Стрельбіцька 14.08.2007; 8.Завальнюк О. Збройна боротьба в Проскурові у 1919 – 20 рр. // Плоскирів, Проскурів, Хмельницький. Фактографічний збірник. – Хмельницький, 1993; 10. ДАХО. - Ф. 117. - Оп.1. – Спр. 892; 11. Єсюнін С.М. Місто Хмельницький: історія, події, факти. – Хмельницький, 2004; 12. Єсюнін С.М., Павлова Н.М. Проскурів – Хмельницький. Подорож у часі. Хмельницький: ПП Гонта А.С., 2006.

В.П. Рекрут

КООПЕРАТИВНА ТА ДЕРЖАВНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ П.П. ВІДИБІДИ НА ПОДІЛЛІ У ДОБУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1914 – 1920 РР.)

Сучасній громадськості України мало що відомо про життя та діяльність подільського кооператора, державного діяча доби Української Народної Республіки, а згодом архієпископа православної церкви Петра Порфіровича Відибіду (1891 – 1971 рр.). Його творча, кооперативна, громадська та державницька діяльність у добу Української революції довгі роки замовчувалася і

лише із здобуттям незалежності України знайшла часткове відображення, переважно в довідково-енциклопедичній науковій літературі [1].

В останній час у працях автора цієї статті «Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897 – 1939 рр.)» (у співавторстві з В. Подолянком) [2], «З людьми і для людей...» (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» [3] та К. Завальнюка «Життя в ім'я України» [4] подавались повідомлення про участь П. Відибіди у діяльності кооперативних установ у роки Української революції (1917 – 1920 рр.).

Автор даної розвідки ставить за мету донести до широкого кола науковців маловідомі сторінки з біографії П. Відибіди та провести аналіз його кооперативної і державницької діяльності на теренах Поділля в роки Українських національно-визвольних змагань 1914 – 1920 років.

Петро Порфірович Відибіда народився 26 червня 1891 р. (за ст. ст.) в

с. Стрільчинці Брацлавського повіту (нині Немирівського району) в сім'ї псаломщика місцевої Свято-Пророко-Іллінської православної церкви [5]. Початкову освіту отримав у Стрільчинецькій церковно-парафіяльній школі і з 1902 р. продовжив навчання в Тиврівському духовному училищі. Після успішного закінчення училища у 1908 р. отримав право «вступу в перший клас без іспиту» і у серпні того ж року був зарахований учнем Кам'янець-Подільської духовної семінарії [6]. Перші роки навчання в насиченій духом українства Подільській семінарії пройшли без особливих ускладнень, але рішенням правління семінарії від 13 – 14 червня 1911 р. П. Відибіду виключили з семінарії з причини «малоуспішності й поганої поведінки» [7]. На нашу думку, звільнення більше схоже на розправу нового керівництва семінарії за його прихильність до українського руху, яким була проникнута значна частина семінаристів і духовенства.

Ймовірно, на прохання батька керівництво семінарії пішло на поступки і надало П. Відибіди направлення в Томський імператорський університет, який приймав до вузу колишніх семінаристів. Навчання там було безкоштовне, студенти забезпечувалися гуртожитком, але не мали права переходу (переводу) в інші університети та навчальні заклади [8]. Крім того, мабуть, хтось із подолян працював у цьому навчальному закладі й допомагав вихідцям з Поділля там навчатись. За свідченням краєзнавця с. Стрільчинець вчителя історії

П. Матвеева, там отримали освіту брат Петра Олександр, ще декілька місцевих священнослужителів. Отже, після 3-х років навчання в Подільській духовній семінарії Петро Порфірович опинився у далекому Сибіру і там отримав вищу освіту. Підтвердженням цього служить документ, знайдений у Державному архіві Вінницької області, який свідчить, що він дійсно проживав у м. Томську і там на початку 1913 р. отримав «білий білет», тобто звільнення від служби в армії [9].

Отже, знайдені документи в Державних архівах Вінницької та Хмельницької областей уточнюють інформацію дослідників щодо закінчення П. Відибідою Подільської духовної семінарії і дають підстави вважати, що згаданої семінарії він не закінчив, а вищу духовну освіту здобув у Томському державному університеті.

Повернення у другій половині 1914 р. до рідного Поділля якраз збіглося із початком Першої світової війни. Запроваджені єпископом Серафимом гоніння продовжували мати місце, і тим духівникам, хто був інакодумцем, шансів отримати пристойну службу не було. Тому П. Відибіда вирішив долучитися до праці в кооперації: допоміг започаткувати в кінці 1914 р. Стрільчинецьке кредитне товариство й вступив на роботу до Губернської каси дрібного кредиту в чині практиканта з кооперації. Вже 13 – 14 лютого 1915 р. він бере участь (секретарем засідання) в губернській кооперативній нараді з питань кредитування населення і кооперативних установ та надання інструкторської допомоги кредитним товариствам [10]. Упродовж 1915 р. освічений практикант Петро читав лекції на кооперативних курсах, які влаштувала Губернська земська управа, при цьому для всіх бажаючих вони проводилися безкоштовно. Такі курси з питань кредитної кооперації пройшли в м. Гайсині (4 – 14 травня), Тульчині (17 – 30 травня) та Могилеві (2 – 12 червня), на яких отримали знання близько 150 курсистів [11]. За короткий час роботи в кредитній кооперації він набув неабиякого авторитету й тому після організації Подільського союзу кредитних і ощадно-позичкових товариств (13 – 14 вересня 1915 р.) голова правління Д. Маркович запросив його на посаду ревізора-інструктора. Приступивши з 01. 06. 1916 р. до виконання обов'язків, П. Відибіда за короткий час організував новий надзвичайно важливий відділ, який опікувався облаштуванням нових кредитних товариств, надавав практичну допомогу, проводив ревізування діючих установ та організував культурно-масову роботу союзу [12]. Про інтенсивність праці П. Відибіди може слугувати той факт, що дві третини робочого часу він проводив у відрядженнях в різних куточках губернії і швидко

.....
завоював авторитет провідного фахівця з кооперативної справи. 19 – 20 березня 1917 р. на II-х чергових зборах уповноважених Подільського кредитного союзу у Вінниці його обирають членом правління, а враховуючи те, що діючий голова Д. Маркович активно зайнявся політичними питаннями і організацією революційної боротьби українського народу, вирішення всіх господарських справ фактично взяв на себе молодий заступник П. Відибіда (26 р.) [13].

Завдячуючи цілеспрямованій роботі правління в умовах економічної нестабільності після Лютневої революції 1917 р., Подільський кредитний союз швидко набув статусу фінансово стабільної провідної кооперативної установи губернії, що спонукало до гуртування навколо нього розрізаних регіональних споживчих союзів, товариств гуртових закупівель і окремих сільськогосподарських кооперативів. 9-11 квітня 1917 року за ініціативою Подільського союзу і свідомих кооперативних діячів у Вінниці відбувся загальний губернський кооперативний з'їзд, який прийняв низку рішень, зокрема: на підтримку Тимчасового уряду, доведення війни до перемоги, національної територіальної автономії України, націоналізації освіти, відродження української мови і культури, поваги та врахування інтересів національних меншин, впровадження широкої демократії тощо. З'їзд також обрав бюро для створення Подільського кооперативного комітету, який мав координувати діяльність кооперативних установ і провести організаційні заходи щодо утворення єдиного кооперативного союзу Поділля [14].

Отже, Подільський кредитний союз упродовж 1917 року в умовах війни і екстремальної політичної напруги, повної розрухи господарсько-фінансової системи, розгулу реакції, анархії і бандитизму зумів зберегти ідеали кооперації – працювати на користь та обслуговувати членів товариств. Подільський кредитний союз став одним із засновників українських кооперативних центрів (Українбанк, Централ, Дніпросоюз, Книгоспілка та ін.) і набув визнання в українському кооперативному русі. На другому Всеукраїнському кооперативному з'їзді, який відбувся 16-19 серпня 1917 року в Києві, у склад обраного форумом Центрального українського кооперативного комітету (далі: ЦУКК) ввійшли два представники від Подільського союзу – П. Відибіда та Д. Маркович, котрого обрали додатковим голосуванням, визнаючи його неабиякий авторитет і заслуги перед українською кооперацією [15]. Саме за пропозицією подолян з'їзд одностайно прийняв резолюцію про визнання Генерального Секретаріату і його структури найвищим органом влади на Україні. Отже, українські кооператори поклали початок у визнанні верховенства влади Української Центральної Ради і підтримали шлях до самостійності України [16].

Необхідно зазначити, що, поряд з кооперативною діяльністю, П. Відибіда активно займався громадсько-політичними справами. За списком № 1, який об'єднував УПСР, УСДРП та Українську селянську спілку, на виборах 12 листопада 1917 р. його обрали депутатом Всеросійських установчих зборів [17].

П. Відибіда стояв біля витоків створення Союзу подільських українців, був членом Губернської української ради, його обирали членом Губернської управи, Вінницьких земських зборів, радним Вінницької міської думи та членом Української Центральної Ради (далі: УЦР). За його участю створено кооперативне видавництво «Воля», побачили світ кооперативні часописи «Подільська воля», «Бюлетень Союз-банку», активно поширювалася всеукраїнська газета «Народна Воля» та інші національно орієнтовані періодичні видання. Саме кооператори організували на Поділлі масові маніфестації на підтримку УЦР, в значних об'ємах множили і розповсюджували через кооперативні установи тексти Універсалів, надавали відчутну фінансову підтримку в українізації шкільної освіти тощо. Виступаючи на першому Подільському українському з'їзді (5- 6 травня 1917 р.), П. Відибіда наголосив на потребах притримуватись порядку щодо земельного питання і закликав до українізації земських установ, які «повинні стати оборонцями народних інтересів» і допомагати будувати «свою національну українську хату» [18].

На чергових зборах Подільського Союз-банку (нова назва Подільського кредитного союзу) у березні 1918 р. П. Відибіду обирають головою правління, і він активно проводить заходи щодо організації єдиного Подільського кооперативного союзу. Був розроблений статут союзу на кшталт кращих європейських зразків і скликана 14 – 16 квітня губернська кооперативна нарада, на якій учасники погодили всі умови створення такого центру. Але державний переворот і прихід до влади гетьмана П. Скоропадського порушив усі плани кооператорів. Гетьманська влада заборонила проведення будь-яких зібрань, в тому числі і проведення установчого кооперативного з'їзду, навіть вдалася до переслідування колишніх членів УЦР. Серед арештованих опинився

П. Відибіда, якого 23 червня о третій годині ночі після прискіпливого обшуку в його помешканні в супроводі австрійських жандармів помістили у вінницьку тюрму [19]. Завдяки рішучим

діям колег-кооператорів В. Мачушенка, А. Герасименка питання арешту керівника Подільського Союз-банку набуло широкого резонансу і при особистій участі Д. Марковича стало предметом розгляду найвищих посадових осіб держави. Д. Маркович добився аудієнції у гетьмана П. Скоропадського і прохав його втрутитись у вирішення долі арештованого колеги. Така дієва підтримка з боку Д. Марковича змусила центральне жандармське відомство прийняти рішення про звільнення П. Відибіди з в'язниці, про що була направлена депеша до начальника штабу гетьмана України, і вже 30 червня він був звільнений [20].

Спроби гетьманського уряду відродити верховенство приватної власності на землю викликали протидію селянства, а утиски кооперативних організацій змусили цю досить потужну силу приєднатися до антигетьманського руху. Центром усіх опозиційних сил став Український національний союз (далі: УНС), який з вересня 1918 р. очолив В. К. Винниченко [21]. Філія цього союзу існувала з жовтня 1918 р. і у Вінниці. До її складу УНС увійшли Подільський Союз-Банк і Вінницький союз споживчих товариств. Президію Вінницької філії УНС очолював О.Ц. Базилевич, її членами також були Ю. Щириця, В. Мачушенко, П. Відибіда та П. Журавель (крім Ю. Щириці - всі кооператори) [22]. На заклик Директорії антигетьманське повстання розпочалось 15 листопада 1918 р., а через місяць (14 грудня 1918 р.) гетьман П. Скоропадський добровільно зрікся влади і змушений був емігрувати до Німеччини.

У Вінниці перехід влади від Гетьманату до адміністрації Директорії відбувся безкровним шляхом. Цікавим фактом стало те, що у підготовці мирного розгортання подій безпосередню участь брав родич П. Відибіди (чоловік рідної сестри Ольги) Синівський Степан Федорович [23]. Як представник українського студентства, що мав досвід військової служби (прапорщик царської армії), він брав участь у таємній нараді Директорії, яка відбулася 15 листопада в м. Біла Церква. Там генералом О. Осецким був призначений на посаду начальника контррозвідки УНР у Вінниці і негайно приступив до здійснення повстання. За свідченнями С. Синівського, на допитах в НКВС йому вдалося протягом однієї доби 18 листопада «...завербовувати среди офицерских караульных рот и местного Гайдамацкого полка ряд людей из командных высот, сочувствующих правительству УНР» і у такий спосіб схилити командира II-го Подільського гайдамацького корпусу до переходу всіх його частин на бік Директорії [24].

Отже, завдяки консолідованим діям політичних сил і кооперативної громадськості Вінниччина стала першим краєм в Україні (19 листопада), на якій вдалося встановити владу Директорії УНР. Такі обставини сприяли переїзду сюди в кінці листопада 1918 р. членів Директорії для організації подальшої боротьби за встановлення нової влади у Києві. Поруч із Директорією, як свідчить В. Винниченко, «з перших днів повстання функціонувала у Вінниці Тимчасова Рада Завідуючих державними справами без виразних конституційних прав і обов'язків; це був примітивний дорадчий орган Директорії в усіх справах державно-адміністративного життя. З виїздом Директорії з Вінниці Тимчасова Рада Завідуючих автоматично припинила свою діяльність» [25]. Керуючим Міністерства фінансів був призначений П. Відибіда, який за дорученням Ради комісарів займався фінансовими справами колишнього гетьманського уряду, зокрема продажем «...німцями за 160 млн. крб. гетьманському уряду військового майна через консорціум банків..., зловживанням з приводу фальшивих грошей...» та ревізією тимчасово закритого Державного банку [26]. По суті, участь у діяльності цього неформального органу – тимчасовому уряді України – стала для П. Відибіди бойовим хрещенням в урядових структурах УНР і початком його урядової праці. Так 30.01.1919 р. його призначають керуючим Міністерства фінансів в уряді В. Чеховського «на час відсутності по службових справах пана міністра фінансів» [27]. За короткий час роботи в уряді В.Чеховського він зумів фінансово зміцнити кооперативні установи шляхом проведення 04.02.1919 р. «Закону про видачу довгострокових позичок центральним кооперативним установам на фінансування української промисловості», яким кооперативним організаціям на розвиток власного виробництва виділялися 286 млн. гр. на пільгових умовах (на 13 років під 6 % річних з погашенням позики з 5 року користування) [28].

У зв'язку з демісією уряду В. Чеховського, П. Відибіда втратив свої повноваження, але постановою Ради Міністрів від 12. 02. 1919 р. його знову запрошують як товариша міністра фінансів до уряду С. Остапенка [29].

Слід нагадати, що на початку 1919 р. внаслідок потужного наступу більшовицьких військ Директорія УНР змушена була залишити Київ та згодом й Вінницю і переїхати у Кам'янець-Подільський. Захоплення Вінниці (17 березня) покликала за собою негайну перебудову кооперативної діяльності на більшовицький лад: ревізія і облік усіх товарних запасів та заборона

вільної торгівлі, встановлення «твердих цін», реквізиція кооперативних коштів, арешти й розстріли всіх, хто якимось чином опір новій владі. Так у листі від 21 березня 1919 р. до Вінницького виконкому ради робітничих і селянських депутатів П. Відибіда повідомляв, що увечері 20 березня озброєні бійці захопили приміщення Союз-банку і вимагали відчинити касу та заборонили проводити будь-які операції без їх дозволу. Голова правління наголошував, що «Банк Подольского союза кооперативов есть банк народный-кооперативный, построенный на началах солидарной ответственности свыше пятисот тысяч домохозяев-крестьян Подольской губернии, объединенных в кооперативы как кредитные, так и потребительские... и просим Вас не производить каких бы то ни было реквизиций в кооперативных народных банках» [30]. Реакція більшовиків була адекватною їх суті: на квартирі у П. Відибіди провели прискіпливий трус, реквізували всі його особисті документи та цінні папери, а його арештували. Лише за рахунок внесення застави у розмірі 20 тис. крб. йому вдалося уникнути в'язниці і тим скористатися, щоб нелегально перебратися до Кам'янця-Подільського [31].

Найстрашнішим злочиним більшовиків стали чисельні людські жертви серед мирного населення та кооператорів зокрема. Їх провина полягала в тому, що вони не дозволили «реквизировать» значної суми коштів (10 млн. готівкою) із каси і тому Сорокінський каральний загін у ніч з 9 на 10 червня разом з іншими громадянами Вінниці без суду і слідства розстріляв 7 кооператорів-працівників Союз-банку [32]. За короткий термін перебування на Поділлі «визволителі» встигли досить відчутно знекровити кооперативні установи Поділля, але повної картини цих втрат точно встановити неможливо. За неповними даними, лише за липень-серпень 1919 р. шкода, завдана кооперативному Союз-банку, перевищувала 10 млн. карбованців [33].

Перебуваючи в Кам'янці-Подільському (квітень-серпень 1919 р.), П. Відибіда звільнився з державної служби (відставка уряду С. Остапенка у квітні 1919 р.) і знову активно долучився до кооперативних справ.

Варто наголосити, що через обставини у 1919 – 1920 рр. Поділля виявилось територією активних визвольних змагань, а м. Вінниця, Жмеринка, Проскурів, Кам'янець-Подільський та низка інших міст стали осередками швидкоплинних урядів Директорії УНР і займали стратегічне значення для організації національно-визвольної боротьби українського народу.

В умовах ізоляції від Великої України обставини покликали свідомих кооператорів повернутися до утворення територіального координуючого кооперативного центру, який опікувався б проблемами кооперативного руху. Таким органом став кооперативний центр «Рада Трьох». Ініціатором його утворення за підтримки П. Відибіди став О. К. Мицюк (український державний та кооперативний діяч, член правління «Централу», колишній міністр внутрішніх справ в уряді УНР під головуванням В. Чеховського) [34]. Він провів низку організаційних заходів і започаткував Вінницький та Кам'янецький «Господарсоюзи» (головою правління останнього працював до вимушеної еміграції в кінці 1920 р.) [35]. Утворення спілок сільськогосподарських кооперативів («Господарсоюзів») стало заключною сходінкою в організації ієрархії галузевих кооперативних центрів та створило гарні передумови для об'єднання кооперативного руху губернії.

За підтримки урядових структур УНР у м. Вінниці 29 – 30 вересня 1919 року відбувся з'їзд представників кооперативних союзів України (звільнених територій) [36]. Форум створив «Раду Трьох» як координуючий кооперативний центр з представників трьох основних напрямків діяльності кооперації та прийняв рішення про утворення Подільського крайового кооперативного комітету. Зібрання також обрало О. Мицюка товаришем міністра народного господарства УНР і склад кооперативного бюро при Міністерстві народного господарства [37].

Уряд УНР погодився на пропозиції подільських кооператорів та виділив значні кошти для проведення експортно-імпортних операцій та організації постачання хліба, фуражу, задоволення інших потреб української армії. Так, 15 липня 1919 року міністр фінансів УНР Б. Мартос затвердив розпорядження про виділення 20 млн. гривень позики Подільському Союз-банку для закупок за кордоном вкрай необхідних паливно-мастильних матеріалів, сільськогосподарських машин та дефіцитних товарів [38]. Одночасно Союз-банк під керівництвом П. Відибіди, створивши Гайсинську, Могилівську, Проскурівську та Кам'янецьку філії, значно збільшив свої ресурси, фактично перетворився на провідну фінансово-кредитну установу для обслуговування всіх кооперативних товариств Подільського краю.

В умовах ізоляції Союз-банк намагався налагодити торговельні зв'язки з іншими країнами світу. Так на засіданні «Ради Трьох» 24 березня 1920 р. голова Союз-банку П. Відибіда звітував про відвідини Відня, Праги, Берліну, Варшави та інших великих європейських міст і доповів, що українській делегації вдалося встановити контакти з «Оцуксом» – центром української кооперації за

межами України [39]. Також доповідач сповістив про гарні перспективи торговельних відносин з англійськими, американськими, швейцарськими та іншими діловими колами світової спільноти, але основним стримуючим фактором, безперечно, було визнання незалежності Української Народної Республіки.

В умовах спільної боротьби україно-польських збройних сил проти більшовицьких військ у квітні-червні 1920 р. П. Відибіда активно займався постачанням української армії та підтримував діяльність кооперативних установ на звільнених територіях. Невдачі воєнних операцій у зв'язку з відмовою польської сторони боротися проти більшовицької армії призвели до втрати відвойованих територій і викликали чергову кризу в уряді УНР. На засіданні Ради Народних Міністрів 29.06. 1920 р. в м. Кам'янець-Подільському П. Відибіду знову запрошують до урядової праці і його кандидатуру затверджують на посаді товариша міністра фінансів [40]. Під час наступної евакуації уряду в м. Станіслав (нині: Івано-Франківськ), а згодом у м. Тарнов (Польща) Петро Порфірович займався питаннями фінансового забезпечення діяльності УНР. Так на засіданні Ради народних міністрів розглядалися питання про позику польського уряду в розмірі 500 млн. польських марок для забезпечення потреб Дієвої армії УНР та прийнято надзвичайно важливе рішення щодо власних українських грошей. Рада ухвалила «відправити П. Відибіду до Варшави в справі улаштування експедиції заготовлення державних паперів», тобто йому доручили негайно організувати виготовлення української валюти [41]. Після повернення з відрядження 02.08.1920 р. уряд призначив П. Відибіду керуючим Міністерства фінансів, а 12. 08. 1920 р. ухвалив запропонований ним законопроект щодо друку українських грошей, що, за спогадами М. Гнатишака, стало авторизацією емісії кредитних білетів 50 і 1000 гривень [42].

Спроба уряду УНР використати будь-які можливості у боротьбі проти більшовизму в кінці вересня 1920 р. призвела до переговорів «з російськими колами антибільшовицького напрямку, а також в справі пертракції з генералом П. Врангелем» [43]. Уряд переїхав з м. Тарнова в м. Станіслав, а згодом до м. Кам'янця-Подільського. Там 12. 11. 1920 р. новий уряд під керівництвом А. Лівичького затвердив законопроект П. Відибіди про відкриття в Кам'янці-Подільському філії експедиції заготівлі державних паперів [44]. Але стрімкий наступ Червоної Армії створив загрозу захоплення державної скарбниці, тому на засіданні уряду 16 листопада в м. Гусятині після доповіді П. Відибіди було прийняте рішення про негайне вивезення державної скарбниці, Державного банку і експедиції державних паперів на територію Польщі [45]. Надзвичайними зусиллями українським урядовцям вдалося вивезти «разом 188 скринь з грішми і кілька з архівами» до Польщі і у такий спосіб зберегти фінансові ресурси для подальшого фінансування урядових структур і військових формувань [46].

На території Польщі у грудні 1920 р. за пропозицією П. Відибіди уряд створив комісію щодо обліку і збереження державного майна. Ймовірно, з причини надмірного навантаження 11.12.1920 р. П. Відибіда подав заяву про звільнення з посади керуючого Міністерством фінансів, але заява урядом була відхилена [47]. Навпаки, йому доручили очолити комісію зі збору до головної скарбниці рештків усіх авансів, виданих міністерствам і відомствам в чужоземній і українській валютах. Крім того, Петру Порфіровичу випала доля ще й тимчасово очолити Міністерство народного господарства для проведення заходів щодо ліквідації всіх товарів і майна, яке знаходилося в розпорядженні цього міністерства [48]. Без сумніву, такі рішення з боку уряду УНР були проявом довіри П. Відибіди і визнанням його бездоганної репутації, високого професіоналізму, чесності і порядності.

Отже, за короткий період за активної участі Петра Порфіровича Відибіди кооператорам Поділля вдалось створити цілісну національно орієнтовану систему кооперативних спілок і їх об'єднань та стати базовою економічною структурою у боротьбі за незалежність України. Фактично мережа кооперативних установ повністю охоплювала усі населені пункти (2202 села) губернії і займала провідну роль у соціально-економічній сфері суспільного життя краю.

Плідна діяльність П. Відибіди на відповідальних посадах в урядах Української Народної Республіки у 1918 –1920 рр. мала високопрофесійний характер і вирізнялася фаховим підходом до справи, високою особистою відповідальністю й моральними якостями. Недаремно в критичний момент Української революції йому доручили друкування українських грошей, проведення обліку фінансових справ державної скарбниці УНР та ліквідацію майна Міністерства народного господарства.

Безперечно, саме національна спрямованість, висока освіченість, ділові якості і особиста відповідальність П. Відибіди надають, на нашу думку, підстави внести його до плеяди видатних

діячів Української революції 1917 – 1921 рр. та яскравих представників народженої у той час молоді української інтелігенції.

У плані подальшого розкриття теми актуальними бачаться дослідження релігійної діяльності П. Відибіди на території Волині у 20 – 40 рр. ХХ ст. та визначення його місця й ролі у розвитку релігійного руху за межами України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія українознавства. – Т. 5. – Львів, 1996. – С. 1927-1928; Енциклопедія сучасної України. – Т. 4. – К., 2005. – С. 494; 2. Подолян В., Рекрут В. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897-1939 рр.). – Вінниця, 2005. – С. 462; 3. Рекрут В.П. «З людьми і для людей...» (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець ХІХ – початок ХХ ст.) – Вінниця: П П. Балюк, 2006. – 408 с.; іл.; 4. Завальнюк К. Життя в ім'я України. – Вінниця: О. Власюк, 2005. – 128 с.; 5. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Д – 112. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 31; 6. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 2; 7. Там же. – Спр. 71. – Арк. 324; 8. Энциклопедический словарь: Т. ХХХІІІА - С.-Петербургъ, 1901. – С. 490; 9. ДАВО: Ф. Р – 389. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 3 – 4; 10. Экономическая жизнь Подолии. – 1914. – № 10; 11. Там само. – 1915. – № 144; 12. ДАВО: Ф. Р – 389. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 343; 13. Там же. – Арк. 279; 14. Экономическая жизнь Подолии. – 1917. – № 6 – 7; 15. С. Русова. Дмитро Маркович. (Посмертна згадка). – С. 33; 16. К. Самарський. Подільський Союз Кооперативних установ // Комашня. – 1918. – № 45 – 47; 17. Известия Подольского Губернского Продовольственного Комитета. – 1918. – № 5. – С. 4-5; 18. Подільська воля. – 1917. – № 2 – 3; 19. ДАВО. - Ф. – 389. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 34; 20. ДАВО. - Ф. Д – 255. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 46; 21. В. Литвин. Україна: доба війн і революцій (1914-1920). – К., 2003. – С. 282; 22. К. Завальнюк. Життя в ім'я України. – Вінниця, 2005. – С. 26; 23. ДАВО: Ф. Р – 6023. – Оп. 4. – Спр. 19049. – Арк. 16; 24. Там само. - Арк. 23-24; 25. Там само. – С. 27; 26. Центральний державний архів вищих органів влади в Україні (далі – ЦДАВО України): Ф. – 1065. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 11; 27. Там само. – Спр. 14. – Арк. 72; 28. Вістник Державних Законів УНР. – Вип. 10. – 20. 02. 1919; 29. ЦДАВО України. - Ф. – 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 85; 30. ДАВО: Ф. Р – 988. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 48; 31. Там само.– Оп. 3. – Спр. 7. - Арк.7, 163; 32.ДАВО: – Ф. Р – 988. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 1; 33. Там само. – Спр.13. – Арк. 35 зв; 34. ДАВО. - Ф. Р – 140. – Оп.2. – Спр.15. – Арк. 43-50зв; 35. Там само.– Арк. 44; 36. Там само. – Арк. 45; 37. Там само. – Арк. 48; 38. ДАВО. – Ф. Р – 988. – Оп. 2. – Спр. 44. – Арк. 26; 39. Наш Шлях. – 1920. – № 135; 40. ЦДАВО України. - Ф. – 1429. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 50; 41. Там само. – Арк. 81; 42. Гнатишак М. Державні гроші України 1917 – 1920 рр. – Клівленд, 1973. – С. 180; 43. ЦДАВО України. - Ф. – 1429. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 125; 44. Там само. - Ф. – 1065. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 62; 45. Там само.– Арк. 67; 46. Гнатишак М. Державні гроші України 1917 – 1920 рр. – С. 180; 47. ЦДАВО України. - Ф. – 1065. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 87; 48. Там само. – Арк. 115 зв.

О.П.Кривобок

ЄВРЕЙСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ МІЖ ДВОМА РЕВОЛЮЦІЯМИ (1907-1916 РР.)

Регіональна історія на сьогодні є одним із перспективних напрямів наукових досліджень. Регіональний рівень аналізу історичного процесу, започаткований ще у середині ХІХ ст., в останні роки привертає значну увагу як українських, так і зарубіжних дослідників. Однією з причин цього є розмаїття культурних і світоглядно-ідейних розбіжностей між населенням окремих регіонів нашої держави, корені якого були закладені в минулому.

Дослідження суспільно-політичної історії Чернігівщини мають тривалу історію. Праці радянського часу [1;2], однак, позначені впливом пануючих ідеологічних стереотипів. Тому, попри значний внесок у краєзнавчу історію, вони залишали поза увагою діяльність інтелігенції й національні рухи в регіоні. Деякий внесок у збір інформації про суспільні об'єднання та товариства Чернігівщини зроблено в енциклопедичному виданні 1990 року [3]. З початком 1990-х рр. посилену увагу дослідників притягував український національно-політичний та культурний рух на Чернігівщині, в якому велику роль відіграли об'єднання української інтелігенції. Цим проблемам були присвячені роботи Ю.Русанова [4], декілька розділів праці Т. Демченко та В. Онищенко [5]. Значне висвітлення отримало життя національної інтелігенції в нових довідкових виданнях з історії краю [6;7]. Великий внесок в історію українського політичного руху в регіоні зробив С. Наумов [8], який детально розглянув діяльність українських політичних партій та рухів в регіоні. Монографія його відрізняється від попередніх праць також проведенням, хоч і досить вибірково, порівняльного аналізу діяльності окремих політичних сил у краї.

Натомість історія єврейського національного руху на Чернігівщині висвітлена значно менше. Крім краєзнавчої роботи про єврейську общину Ніжина [9], інформацію про діяльність єврейських